2026-yil
9(2)-son

“FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI”

ILMIY - METODIK

JURNALI

saen.uz

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
9(2)-son

Bosh muharrir:
Shoumarov G‘ayrat Bahromovich, psixologiya fanlari doktori, akademik

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Qodirov Umarali Do‘stqobilovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Mas’ul kotib:
Muqimov Alisher

Texnik muharrir:
Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

TAHRIR HAY’ATI:

01.00.00 – FIZIKA-MATEMATIKA FANLARI
Ayupov Shavkat Abdullayevich, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
A’zamov Abdulla, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
Zohidov Erkin A’zamovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

02.00.00 – KIMYO FANLARI
Normaxamatov Nodirali Soxobataliyevich, kimyo fanlar doktori, professor
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, kimyo fanlar doktori, akademik

03.00.00 – BIOLOGIYA FANLARI
Abdurahmonov Ibrohim Yo‘lchiyevich, biologiya fanlari doktori, akademik
Sulaymonov Botirjon Abdushukurovich, biologiya fanlari doktori, akademik

04.00.00 – GEOLOGIYA-MINERALOGIYA FANLARI
Fayziyev Abdulhaq Radjabovich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor
Husanov Sultonboy To‘xtayevich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor

05.00.00 – TEXNIKA FANLARI
Allayev Qahramon Rahimovich, texnika fanlari doktori, akademik
Majidov Inom Urishevich, texnika fanlari doktori, professor
Turobjonov Sadritdin Maxamatdinovich, texnika fanlari doktori, akademik
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

06.00.00 – QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI
Namozov Shodmon Ergashovich, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, akademik
Shoumarov Hikmat Bahromovich, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, professor

07.00.00 – TARIX FANLARI
Ziyo Azamat Hamid o‘g‘li, tarix fanlari doktori, akademik
Sagdullayev Anatoliy Sagdullayevich, tarix fanlari doktori, akademik
Yusupova Diloram Yunusovna, tarix fanlari doktori, akademik

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, iqtisod fanlari doktori, akademik
Musayev Behzod Anvarovich, iqtisod fanlari nomzodi
To‘xliyev Nurislom, iqtisod fanlari doktori, akademik
G‘ulomov Saidahror Saidahmedovich, iqtisod fanlari doktori, akademik

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(2)-son

09.00.00 – FALSAFA FANLARI
Nazarov Qiyom Normirzayevich, falsafa fanlari doktori, professor
Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich, falsafa fanlari doktori, professor

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI
Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich, filologiya fanlari doktori, akademik
Xidirov Rajab Gulmatovich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (Tojikiston)

11.00.00 – GEOGRAFIYA FANLARI
Nigmatov Asqar Nigmatullayevich, geografiya fanlari doktori, professor
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, geografiya fanlari doktori, professor

12.00.00 – YURIDIK FANLAR
Rustamboyev Mirzayusuf Hakimovich, yuridik fanlar doktori, professor
Saidov Akmal Xolmatovich, yuridik fanlar doktori, akademik
Xolmo'minov Jumanazar Toshtemirovich, yuridik fanlar doktori, professor
Qodirov Bobiromon Bekmurodovich, yuridik fanlar doktori, professor

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI
Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, akademik
Ibraimov Xolboy, pedagogika fanlari doktori, akademik
Musurmonova Oynisa, pedagogika fanlari doktori, professor
Umarov Bahrom Norboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI
Akilov Xabibulla Ataullayevich, tibbiyot fanlari doktori, professor
Nazirov Feruz Gafurovich, tibbiyot fanlari doktori, akademik

15.00.00 – FARMATSEVTIKA FANLARI
Abdullabekova Viloyat Nurillabekovna, farmatsevtika fanlari doktori, professor
Tulaganov Abduqodir Abdurahmonovich, farmatsevtika fanlari doktori, professor

16.00.00 – VETERINARIYA FANLARI
Daminov Asadullo Suvonovich, veterinariya fanlari doktori, professor
Jabborov Shuhrat Abdumajidovich, veterinariya fanlari doktori, professor
G'afurov Aktam G'afurovich, veterinariya fanlari doktori, professor

17.00.00 – SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI
Ahmedova Nigora Rahimovna, sanatshunoslik fanlari doktori, professor
Hakimov Akbar Abdullayevich, san'atshunoslik fanlari doktori, akademik

18.00.00 – ARXITEKTURA
Nozilov Dodo Avazovich, arxitektura fanlari doktori, professor
Uralov Axtam Sindarovich, arxitektura fanlari doktori, professor

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI
Abdusamatov Hasanboy Usmonjon o'g'li, psixologiya fanlari doktori, professor
Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Karimova Vasila Mamanosirovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Halimova Mashraboy Vohidovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Lazar Drajeta, psixologiya fanlari doktori, professor, Belgrad, Serbiya
Karpinskiy Konstantin Viktorovich, psixologiya fanlari doktori, professor, Grodno, Belarussiya
Boboyeva Sayyora Boboradjabovna, psixologiya fanlari doktori, professor, Tojikiston
Suletbayeva Ella Serikbayevna, psixologiya fanlari doktori, dotsent

Turaxonov Abdukarim Eshkuziyevich, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI
Bekmurodov Mansur Bobomurodovich, sotsiologiya fanlari doktori, professor
Toshmuhamedova Dilorom Gafurdjanovna, sotsiologiya fanlari doktori
23.00.00 – SIYOSIY FANLAR
Fayzullayev Alisher Omonullayevich, siyosiy fanlar doktori, professor
Hasanov Otabek Abdurashidovich, siyosiy fanlar doktori
Paxrutdinov Shukritdin Ilyasovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Omonov Baxtiyor Axtamovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Quronboyev Qahramon Qo'chqorovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Avazov Komil Xolliyevich, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori
24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI
Ibrohimov Ne'matulla, filologiya fanlari doktori, akademik
Islomov Zohidjon Mahmudovich, filologiya fanlari doktori, professor

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(2)-son

UDK: 376.37:373.2

Murtozoqulova Nigora Shuxrat qizi,
Jizzax shahridagi 26-sonli davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti logopedi

MAKTABGACHA YOSHDAGI NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING BOG'LANGAN NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KORREKSION-PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING METODIK MODELI

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning bog'langan nutqini rivojlantirishda korreksion-pedagogik texnologiyalardan foydalanishning metodik modeli nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan. Tadqiqotda nutq buzilishlariga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda bog'langan nutqni shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari, nutqiy faoliyatning tarkibiy qismlari hamda korreksion ta'sirni tashkil etishning metodik shartlari tahlil qilingan. Bog'langan nutqning rivojlanishi bolaning lug'at boyligi, grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzishi, fikrni izchil bayon qilishi, voqea-hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini anglay olishi va muloqot jarayonida faol ishtirok etishi bilan uzviy bog'liqligi asoslangan.

Maqolada diagnostik, maqsadli, mazmuniy, jarayonli va natijaviy komponentlardan tarkib topgan metodik model taklif etilgan. Mazkur model doirasida logopedik mashqlar, didaktik va syujetli-rolli o'yinlar, rasmlar asosida hikoya tuzish, ketma-ket tasvirlardan foydalanish, savol-javob, modellashtirish, kommunikativ vaziyatlar hamda individual korreksion topshiriqlarning imkoniyatlari yoritilgan. Korreksion-pedagogik texnologiyalarni qo'llashda bolaning yosh, individual va nutqiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, mashg'ulotlarni bosqichma-bosqich tashkil etish va natijalarni muntazam monitoring qilish zarurligi asoslangan. Taklif etilgan metodik model maktabgacha ta'lim tashkilotlarida logopedik ishlarni tizimli tashkil etish, pedagog va ota-onalar hamkorligini kuchaytirish hamda bolalarning kommunikativ faolligini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, nutq nuqsoni, bog‘langan nutq, korreksion-pedagogik texnologiya, metodik model, logopediya, nutq rivojlanishi, kommunikativ kompetensiya, individual yondashuv, korreksion ta’lim.

МЕТОДИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОРРЕКЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ СВЯЗНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

Аннотация. В статье теоретически и практически рассматривается методическая модель использования коррекционно-педагогических технологий в развитии связной речи детей дошкольного возраста с речевыми нарушениями. Анализируются психолого-педагогические особенности формирования связной речи, структура речевой деятельности и методические условия организации коррекционного воздействия. Обосновывается взаимосвязь развития связной речи с расширением словарного запаса ребёнка, формированием грамматически правильной речи, последовательным изложением мыслей, установлением причинно-следственных связей и активным участием в коммуникативном взаимодействии.

Предлагаемая методическая модель включает диагностический, целевой, содержательный, процессуальный и результативный компоненты. Раскрываются возможности использования логопедических упражнений, дидактических и сюжетно-ролевых игр, составления рассказов по картинкам, серий сюжетных изображений, вопросов и ответов, моделирования, коммуникативных ситуаций и индивидуальных коррекционных заданий. Особое внимание уделяется учёту возрастных, индивидуальных и речевых особенностей детей, поэтапности коррекционной работы и систематическому мониторингу результатов. Предложенная модель может использоваться в дошкольных образовательных организациях для повышения системности логопедической работы, развития коммуникативной активности детей и совершенствования взаимодействия логопеда, воспитателя и родителей.

Ключевые слова: дошкольный возраст, речевые нарушения, связная речь, коррекционно-педагогические технологии, методическая модель, логопедия, речевое развитие, коммуникативная компетентность, индивидуальный подход, коррекционное обучение.

A METHODOLOGICAL MODEL FOR USING CORRECTIONAL AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES TO DEVELOP COHERENT SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

Abstract. The article theoretically and practically examines a methodological model for the use of corrective and pedagogical technologies in developing

coherent speech in preschool children with speech disorders. The study analyzes the psychological and pedagogical characteristics of coherent speech development, the structural components of speech activity, and the methodological conditions for organizing corrective intervention. The development of coherent speech is considered in connection with vocabulary expansion, grammatical accuracy, sequential expression of thoughts, understanding of cause-and-effect relationships, and active participation in communication.

The proposed methodological model consists of diagnostic, target, content, procedural, and outcome components. The article discusses the potential of speech therapy exercises, didactic and role-playing games, picture-based storytelling, sequences of plot pictures, question-and-answer techniques, modelling, communicative situations, and individualized corrective tasks. Particular attention is paid to children's age, individual and speech-development characteristics, the gradual organization of corrective work, and systematic monitoring of outcomes. The proposed model can be applied in preschool educational organizations to improve the systematic organization of speech therapy, increase children's communicative activity, and strengthen cooperation between speech therapists, teachers, and parents.

Keywords: preschool age, speech disorders, coherent speech, corrective and pedagogical technologies, methodological model, speech therapy, speech development, communicative competence, individual approach, corrective education.

Kirish. Maktabgacha yosh davri bolaning jismoniy, aqliy, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishida alohida ahamiyatga ega bo‘lgan bosqichdir. Aynan shu davrda bolaning lug‘at boyligi jadal kengayadi, grammatik nutq tuzilmalari shakllanadi, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va fikrni izchil ifodalash ko‘nikmalari rivojlanadi. Bola atrofdagi predmet va hodisalarni nomlashdan boshlab, ularning belgilarini tasvirlash, harakatlarni ifodalash, voqealarni ketma-ket bayon qilish hamda o‘z munosabatini bildirish darajasiga ko‘tariladi. Shu sababli maktabgacha davrda nutqning to‘laqonli shakllanishi bolaning keyingi ta’lim faoliyati va ijtimoiy moslashuvi uchun muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Nutqida turli xil buzilishlar mavjud bo‘lgan bolalarda esa mazkur jarayon bir qator o‘ziga xos qiyinchiliklar bilan kechadi. Bunday bolalarda lug‘at boyligining cheklanganligi, grammatik shakllarni qo‘llashdagi xatolar, gap tuzilishining soddaligi, voqealarni izchil bayon qila olmaslik, sabab-oqibat munosabatlarini ifodalashdagi qiyinchiliklar va muloqotga kirishish faolligining pastligi kuzatilishi mumkin. Natijada bolaning nafaqat nutqiy, balki bilish faoliyati va tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlariga ham muayyan darajada ta’sir ko‘rsatadi.

Logopediya va korreksion pedagogika sohasidagi tadqiqotlarda nutq buzilishlarini bartaraf etishda bolaning nutqiy faoliyatini tizimli va bosqichma-bosqich rivojlantirish zarurligi ta’kidlanadi. M.Yu. Ayupova logopedik ishni

tashkil etishda nutqning turli tarkibiy qismlarini o‘zaro bog‘liq holda shakllantirishga e’tibor qaratadi [1; 2]. F.R. Qodirova va hammualliflar tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishi ta’lim-tarbiya jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida talqin qilinadi [3]. Bu yondashuv bog‘langan nutqni alohida ko‘nikma sifatida emas, balki lug‘at, grammatik qurilish, tafakkur, xotira, idrok va kommunikativ tajriba bilan bog‘liq kompleks jarayon sifatida ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Bog‘langan nutq bolaning mustaqil fikrlash va fikrini boshqa shaxsga tushunarli tarzda yetkazish imkoniyatini namoyon etuvchi muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Bola bog‘langan nutq yordamida voqealarni ketma-ket bayon qiladi, predmet va hodisalarni tavsiflaydi, savollarga to‘liq javob beradi, hikoya tuzadi, o‘z tajribasi haqida gapirib beradi hamda suhbatdoshining fikriga munosabat bildiradi. Shuning uchun nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarda bog‘langan nutqni rivojlantirish korreksion-pedagogik ishlarning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

Hozirgi maktabgacha ta’lim amaliyotida logopedik mashg‘ulotlarning mazmunini bolaning real kommunikativ ehtiyojlari bilan bog‘lash, an’anaviy mashqlarni o‘yin, ko‘rgazmalilik va faol muloqotga asoslangan metodlar bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bunda korreksion-pedagogik texnologiyalardan foydalanish bolaning nutqiy imkoniyatlarini faollashtirish, mashg‘ulotga qiziqishini oshirish va o‘zlashtirilgan nutqiy ko‘nikmalarni kundalik muloqotga ko‘chirish imkonini beradi.

Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirish uchun diagnostika, maqsadni belgilash, mazmunni tanlash, korreksion faoliyatni tashkil etish va natijalarni baholashni yagona tizimga birlashtiruvchi metodik modelni ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirishda korreksion-pedagogik texnologiyalardan foydalanishning metodik modelini ishlab chiqish va uning mazmuniy hamda tashkiliy xususiyatlarini ilmiy-metodik jihatdan asoslash.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarda bog‘langan nutqning rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish; korreksion-pedagogik texnologiyalarning mazmunini aniqlash; metodik modelning tarkibiy komponentlarini belgilash; bog‘langan nutqni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metod va vositalarni tizimlashtirish; korreksion ish samaradorligini baholash mezonlarini aniqlashtirish.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya, logopediya va psixolingvistika fanlarining kesishgan nuqtasida o‘rganiladi. L.S. Vygotskiy nutq va tafakkur rivojlanishining o‘zaro aloqadorligini asoslab, bolaning nutqiy faoliyati uning fikrlash jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatgan [6]. Ushbu nazariy qarashlar nutqida

nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan korreksion ish olib borishda faqat talaffuz yoki alohida grammatik xatolarni bartaraf etish bilan cheklanib qolmasdan, bolaning umumiy nutqiy va bilish faoliyatini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

A.A. Leontev psixolingvistik yondashuv asosida nutqiy faoliyatning shakllanishida kommunikativ vaziyat, motiv va nutqiy harakatlarning o‘zaro aloqadorligini ko‘rsatadi [7]. Ushbu qarash bog‘langan nutqni rivojlantirishda bolani faqat tayyor gaplarni takrorlashga emas, balki ma’lum kommunikativ maqsad asosida mustaqil fikr tuzishga undash zarurligini belgilaydi.

M.Yu. Ayupovaning logopediya va logopedik texnologiyalarga oid tadqiqotlarida nutq buzilishlarini korreksiya qilishning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllari yoritilgan [1; 2]. Muallifning yondashuvlarida logopedik ishning izchilligi, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish va nutqiy ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish muhim metodik talab sifatida namoyon bo‘ladi.

F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo‘latova va N.M. Qayumova tomonidan maktabgacha pedagogikaning asosiy masalalari, jumladan, bolalarning rivojlanishida ta’lim-tarbiyaviy jarayonning imkoniyatlari yoritilgan [3]. F.R. Qodirova va X.M. Raxmanqulovaning maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasiga oid ishlari esa nutqiy faoliyatni shakllantirishning metodik asoslarini aniqlashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi [4].

T.B. Filicheva va G.V. Chirkina tomonidan nutqning umumiy rivojlanmaganligini bartaraf etishga yo‘naltirilgan korreksion ishlar tizimlashtirilgan bo‘lib, unda nutqning leksik, grammatik va fonetik jihatlarini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirishga katta e’tibor beriladi [8]. G.A. Volkovaning logopediya bo‘yicha ishlari ham nutq buzilishlarini diagnostika qilish va korreksiya qilish jarayonini tizimli tashkil etish masalasini yoritadi [9].

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bog‘langan nutqni rivojlantirish samaradorligi ko‘p jihatdan mashg‘ulotlarning mazmuni, metod va vositalarning bolaning individual imkoniyatlariga mosligi, ko‘rgazmalilikdan oqilona foydalanish, kommunikativ vaziyatlarni yaratish hamda o‘zlashtirilgan ko‘nikmalarni amaliy muloqotga tatbiq etish bilan bog‘liq. Shu asosda mazkur tadqiqotda korreksion-pedagogik texnologiyalarni yagona metodik model doirasida birlashtirish taklif etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, diagnostik topshiriqlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Metodik modelni ishlab chiqishda tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga yo‘naltirilgan va kommunikativ yondashuvlar asos qilib olindi.

Tizimli yondashuv korreksion ishning barcha komponentlarini o‘zaro bog‘liq holda tashkil etishni nazarda tutadi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv har bir bolaning nutqiy rivojlanish darajasi, qiziqishi, individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olishga xizmat qiladi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv

nutqiy ko‘nikmalarni amaliy faoliyat jarayonida shakllantirishni ko‘zda tutadi. Kommunikativ yondashuv esa bolaning nutqdan real muloqot vositasi sifatida foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratiladi.

Metodik modelni ishlab chiqishda bog‘langan nutqning quyidagi asosiy ko‘rsatkichlariga e’tibor qaratildi: faol lug‘atning hajmi va qo‘llanilishi; grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish; voqea va hodisalarni ketma-ket bayon qilish; mazmuniy yaxlitlik; sabab-oqibat munosabatlarini ifodalash; savollarga to‘liq javob berish; dialogik va monologik nutqda faol ishtirok etish.

Korreksion-pedagogik texnologiyalarning metodik modeli

Taklif etilayotgan metodik model o‘zaro bog‘liq besh komponentdan tashkil topadi: diagnostik, maqsadli, mazmuniy, jarayonli va natijaviy komponentlar.

Diagnostik komponent bolaning mavjud nutqiy imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu bosqichda bolaning tovush talaffuzi, fonematik idroki, lug‘at boyligi, grammatik qurilmalarni qo‘llashi, savollarga javob berishi, rasm asosida gap yoki hikoya tuzishi, voqealarni ketma-ket bayon qilishi kuzatiladi. Diagnostika natijalariga ko‘ra bolaning individual korreksion ehtiyojlari belgilanadi.

Maqsadli komponent aniqlangan nutqiy qiyinchiliklardan kelib chiqib, qisqa va uzoq muddatli korreksion maqsadlarni belgilashni nazarda tutadi. Bunda asosiy maqsad bolaning fikrini izchil, mazmunli va grammatik jihatdan to‘g‘ri ifodalash qobiliyatini rivojlantirishdan iborat bo‘ladi.

Mazmuniy komponent bog‘langan nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar va topshiriqlar tizimini o‘z ichiga oladi. Mazkur bosqichda lug‘at ustida ishlash, grammatik shakllarni mustahkamlash, gap tuzish, rasmlar asosida hikoya yaratish, ketma-ket tasvirlarni tartiblash, savollarga javob berish, voqea davomining taxminiy variantlarini tuzish va mustaqil hikoyalash kabi topshiriqlar qo‘llaniladi.

Jarayonli komponent korreksion mashg‘ulotlarning qanday tashkil etilishini belgilaydi. Unda individual va kichik guruh shakllari, didaktik o‘yinlar, kommunikativ mashqlar, vizual modellashtirish, predmetli-amaliy faoliyat, rolli o‘yinlar va muammoli vaziyatlardan foydalanish mumkin.

Natijaviy komponent bolaning nutqiy rivojlanishidagi o‘zgarishlarni aniqlash, dastlabki va yakuniy ko‘rsatkichlarni taqqoslash hamda keyingi korreksion yo‘nalishni belgilashga xizmat qiladi.

1-jadval

Bog‘langan nutqni rivojlantirishning metodik modeli

Komponent	**Asosiy mazmun**	**Asosiy metod va vositalar**	**Kutiladigan natija**
Diagnostik	Nutqiy rivojlanish darajasini aniqlash	Kuzatuv, suhbat, rasm asosida hikoya, diagnostik topshiriqlar	Individual nutqiy ehtiyojlar aniqlanadi
Maqsadli	Korreksion	Individual	Aniq korreksion

	maqsadlarni belgilash	rejalashtirish, mezonlarni belgilash	yo‘nalish shakllanadi
Mazmuniy	Nutqiy material va mashqlarni tanlash	Lug‘at mashqlari, gap tuzish, hikoyalash, o‘yinlar	Nutqiy materialni o‘zlashtirish kuchayadi
Jarayonli	Korreksion mashg‘ulotlarni tashkil etish	Kommunikativ, o‘yin, vizual, amaliy metodlar	Nutqiy faollik va mustaqillik oshadi
Natijaviy	Rivojlanish dinamikasini baholash	Monitoring, taqqoslash, qayta diagnostika	Erishilgan natija aniqlanadi va keyingi ish belgilanadi

Mazkur modelning muhim jihati shundaki, komponentlar bir-biridan ajratilgan holda emas, balki yagona korreksion jarayonning o‘zaro bog‘langan qismlari sifatida amalga oshiriladi. Masalan, diagnostika jarayonida aniqlangan qiyinchiliklar keyingi bosqichda mashg‘ulot mazmunini tanlashga bevosita ta’sir qiladi. Natijalarni baholash esa keyingi diagnostik va maqsadli ishlarni takomillashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Bog‘langan nutqni rivojlantirish texnologiyalari

Bog‘langan nutqni rivojlantirishda logopedik mashqlar muhim o‘rin tutadi. Biroq ularni faqat mexanik takrorlash asosida tashkil etish bolaning mustaqil nutqiy faoliyatini yetarli darajada rag‘batlantirmasligi mumkin. Shu sababli mashqlarni real kommunikativ vaziyatlar bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq.

Lug‘atni boyitishga qaratilgan mashqlarda predmetlarning nomi bilan bir qatorda ularning belgisi, vazifasi, materiali, shakli, rangi, hajmi va boshqa xususiyatlarini ifodalovchi so‘zlardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, bola faqat “olma” so‘zini aytish bilan cheklanmasdan, “qizil olma”, “shirin olma”, “olma daraxtda o‘sadi” kabi birikma va gaplar tuzishga yo‘naltiriladi. Bu usul alohida so‘zlarni faol nutqiy birliklarga birlashtirish imkonini beradi.

Grammatik nutqni rivojlantirishda gapning turli modellaridan foydalanish muhim. Dastlab sodda gaplar, keyinchalik uyushiq bo‘lakli va murakkabroq tuzilmalar asosida topshiriqlar berilishi mumkin. Bunda bola predmet, harakat va belgi o‘rtasidagi munosabatlarni grammatik jihatdan to‘g‘ri ifodalashga o‘rganadi.

Rasmlar asosida hikoya tuzish bog‘langan nutqni shakllantirishning samarali vositalaridan biridir. Dastlab predmetli rasmlar asosida 2–3 gaplik tavsifiy nutq shakllantiriladi. Keyinchalik syujetli rasmlar, ketma-ket tasvirlar va mustaqil hikoyalashga o‘tiladi. Ketma-ket tasvirlar bolaning voqealarni mantiqiy tartibda

joylashtirish, “avval”, “keyin”, “so‘ngra”, “oxirida” kabi vaqt munosabatlarini ifodalovchi birliklardan foydalanishiga yordam beradi.

Didaktik va syujetli-rolli o‘yinlar ham nutqiy faoliyatni tabiiy sharoitda rivojlantirish imkonini beradi. “Do‘kon”, “Shifokor”, “Mehmon kutamiz”, “Sayohat”, “Bog‘da” kabi o‘yinlarda bola tayyor gaplarni takrorlashdan ko‘ra vaziyatga mos ravishda mustaqil nutqiy birliklardan foydalanishga intiladi. Bunda logopedning vazifasi bolaning nutqini bevosita almashtirish emas, balki savol, ishora va qisqa nutqiy namuna orqali uni mustaqil fikr bildirishga undashdan iborat.

Vizual modellashtirish texnologiyasidan foydalanish ham alohida metodik ahamiyatga ega. Rasmlar, belgilar, sxemalar va shartli tasvirlar bola uchun murakkab nutqiy tuzilmalarni ko‘rish orqali anglashga yordam beradi. Masalan, hikoyaning boshlanishi, rivojlanishi va yakunini alohida belgilar bilan ifodalash bolaning voqea tuzilishini anglashiga yordam beradi.

Natijalar va muhokama. Korreksion-pedagogik texnologiyalarni metodik model asosida qo‘llashda asosiy e’tibor bolaning tayyor nutqiy namunani takrorlashidan bosqichma-bosqich mustaqil nutqiy faoliyatga o‘tishiga qaratilishi lozim. Bunda korreksion ta’sirning hajmi va murakkabligi bolaning rivojlanish darajasiga muvofiq belgilanadi.

Dastlab bola pedagogning savollari, rasmlar, predmetlar va qisqa nutqiy namunalar yordamida fikrini ifodalaydi. Keyingi bosqichda yordamchi vositalar kamaytiriladi, savollar umumlashtiriladi va bolaning mustaqil gap tuzishiga imkon beriladi. Yakuniy bosqichda esa bola mustaqil ravishda rasm yoki shaxsiy tajribasi asosida kichik hikoya tuzishi, voqealarni izchil bayon qilishi va o‘z fikrini ifodalashi kutiladi.

Korreksion mashg‘ulotlar samaradorligini baholashda faqat talaffuzdagi o‘zgarishlar yoki to‘g‘ri javoblar soniga tayanish yetarli emas. Bola nutqining mazmuniy yaxlitligi, grammatik to‘g‘riligi, lug‘at boyligi, izchilligi va kommunikativ vaziyatdan foydalanish qobiliyati ham hisobga olinishi kerak. Shu nuqtayi nazardan, natijaviy komponentning monitoring xarakterida tashkil etilishi muhim.

Bog‘langan nutqni rivojlantirishda individual yondashuv alohida ahamiyatga ega. Bir xil nutqiy buzilishga ega bo‘lgan bolalarning ham rivojlanish sur’ati, qiziqishlari, xotira va diqqat imkoniyatlari bir xil bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli mashg‘ulotlarning mazmuni va murakkabligi bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirilishi zarur.

Korreksion jarayonda ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham muhim shartlardan biridir. Maktabgacha ta’lim tashkilotida shakllantirilgan nutqiy ko‘nikmalar uy sharoitida mustahkamlanmasa, ularning barqarorligi pasayishi mumkin. Shu sababli ota-onalarga uyda rasm asosida suhbat tashkil etish, bola bilan kun davomida sodir bo‘lgan voqealarni muhokama qilish, birgalikda kitob

ko‘rish va hikoya qilish, savollarga to‘liq javob berishga rag‘batlantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar berilishi maqsadga muvofiq.

Shuningdek, tarbiyachi va logopedning hamkorligi korreksion ta’sirning uzluksizligini ta’minlaydi. Logoped tomonidan shakllantirilayotgan nutqiy ko‘nikmalar guruhdagi mashg‘ulotlar, kundalik faoliyat, sayr, o‘yin va boshqa vaziyatlarda tarbiyachi tomonidan mustahkamlanishi mumkin. Bunday hamkorlik korreksion ishni faqat maxsus mashg‘ulot doirasida qolib ketishining oldini oladi.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan modelning amaliy qiymati shundaki, u korreksion jarayonni alohida mashqlar yig‘indisi sifatida emas, balki diagnostika, rejalashtirish, amaliy ta’sir va natijalarni baholashdan iborat yaxlit tizim sifatida tashkil etish imkonini beradi. Bu esa bog‘langan nutqni rivojlantirish jarayonining izchilligi va maqsadga yo‘naltirilganligini ta’minlaydi.

Korreksion-pedagogik ishning pedagogik shartlari

Maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirish samaradorligi bir qator pedagogik shartlarga bog‘liq. Avvalo, korreksion ish diagnostika natijalariga asoslanishi kerak. Bola nimani bilishi, qaysi nutqiy birliklardan mustaqil foydalana olishi va qaysi vazifalarda yordamga ehtiyoj sezishi aniqlanmasdan turib, samarali individual yo‘nalishni belgilash qiyin.

Ikkinchi muhim shart — mashg‘ulotlarning izchilligi va tizimliligidir. Nutqiy ko‘nikmalar bir yoki ikki mashg‘ulot davomida emas, muntazam va bosqichma-bosqich faoliyat natijasida shakllanadi. Shuning uchun bir mashg‘ulotda o‘zlashtirilgan nutqiy material keyingi faoliyatlarda takrorlanishi va yangi kommunikativ vaziyatlarda qo‘llanishi lozim.

Uchinchi shart — bolaning faol ishtirokini ta’minlashdir. Korreksion mashg‘ulot davomida pedagogning nutqiy faolligi haddan tashqari yuqori bo‘lsa, bola tinglovchi rolida qolib ketishi mumkin. Shu bois topshiriqlar bolaning gapirish, tanlash, izohlash, savol berish va mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatlarini kengaytirishi kerak.

To‘rtinchi shart — ko‘rgazmalilik va o‘yin faoliyatidan oqilona foydalanishdir. Maktabgacha yoshdagi bola uchun abstrakt nutqiy topshiriqlardan ko‘ra predmet, rasm, harakat va o‘yin vaziyatiga asoslangan topshiriqlar tushunarliroq bo‘lishi mumkin. Shu sababli vizual vositalar bolaning yoshiga va nutqiy imkoniyatlariga mos tanlanishi lozim.

Beshinchi shart — korreksion ta’sirning individuallashtirilishidir. Bir bola uchun rasm asosida mustaqil hikoya tuzish vazifasi mos bo‘lsa, boshqa bola uchun dastlab ketma-ket rasmlar, tayanch so‘zlar yoki savollar tizimi zarur bo‘lishi mumkin. Pedagogik yordamning hajmi bolaning real ehtiyojiga qarab belgilanadi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirish korreksion pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u bolaning keyingi ta’lim faoliyati, ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ rivojlanishi bilan bevosita bog‘liqdir. Bog‘langan

nutqning shakllanishi lug‘at boyligi, grammatik nutq, tafakkur, xotira, idrok va muloqot tajribasining o‘zaro uyg‘un rivojlanishini talab qiladi.

Tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan metodik model diagnostik, maqsadli, mazmuniy, jarayonli va natijaviy komponentlarning o‘zaro bog‘liqligiga asoslanadi. Diagnostik komponent bolaning boshlang‘ich nutqiy imkoniyatlarini aniqlashga, maqsadli komponent individual korreksion vazifalarni belgilashga, mazmuniy komponent nutqiy mashqlar va texnologiyalarni tanlashga, jarayonli komponent ularni amaliyotda qo‘llashga, natijaviy komponent esa rivojlanish dinamikasini baholashga xizmat qiladi.

Bog‘langan nutqni rivojlantirishda logopedik mashqlar, didaktik va syujetli-rolli o‘yinlar, rasm va ketma-ket tasvirlar asosida hikoya tuzish, savol-javob, vizual modellashtirish, kommunikativ vaziyatlar va individual topshiriqlardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday texnologiyalar bolaning lug‘at boyligini kengaytirish, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish, fikrni izchil bayon qilish, voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglash va muloqot jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Korreksion-pedagogik ishning samaradorligi, avvalo, uning muntazamligi, bosqichma-bosqichligi va individual yo‘naltirilganligi bilan belgilanadi. Shuningdek, logoped, tarbiyachi va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik nutqiy ko‘nikmalarning turli faoliyatlarda mustahkamlanishiga imkon beradi. Korreksion mashg‘ulotlarda shakllangan ko‘nikmalarning kundalik muloqotga ko‘chirilishi bolaning nutqiy rivojlanishidagi muhim natijalardan biridir.

Shunday qilib, korreksion-pedagogik texnologiyalarga asoslangan metodik model maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirish jarayonini tizimli tashkil etish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Modelni maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi logopedik mashg‘ulotlar, individual korreksion ishlar, kichik guruh mashg‘ulotlari va ota-onalar bilan hamkorlik jarayoniga moslashtirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ayupova M.Yu. Logopediya. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
2. Ayupova M.Yu. Logopedik texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2018.
3. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q., Qayumova N.M. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent: Tafakkur, 2019.
4. Qodirova F.R., Raxmanqulova X.M. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. — Toshkent: Istiqlol, 2006.
5. Xasanboyeva O.U., Djamilova N.N. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: Ilm ziyo, 2013.
6. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2000.

7. Leontev A.A. Osnovy psixolingvistiki. — Moskva: Smysl, 1997.
8. Filicheva T.B., Chirkina G.V. Ustranenie obshchego nedorazvitiya rechi u detey doshkolnogo vozrasta. — Moskva: ARKTI, 2004.
9. Volkova G.A. Logopediya: uchebnik dlya studentov vysshix pedagogicheskix uchebnyx zavedeniy. — Moskva: Vlados, 2007.
10. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. — Toshkent, 2022.
11. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
12. World Health Organization. International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). — Geneva: WHO, 2001.

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
9(2)-son

Muassis - "FAN VA INNOVATSIYA YANGILIKLARI" MCHJ
Jurnal hamkori - «PROFI UNIVERSITY»

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 24-may kuni № 454068-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 1 oyda bir marta o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 190110, Toshkent shahri Uchtepa tumani, Bog'iston MFY, 14-mavze, 8-uy.

Telefonlar: +998 90 749 00 00
+998 90 749 77 77
+998 91 902 05 01
E-mail: saen_2024@mail.ru
Jurnal sayti: www.saen.uz
Telegram kanali: **https://t.me/saen_2024**

Maqolada keltirilgan fakt va ma'lumotlarning to'g'riligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

"Fan va ta'lim yangiliklari" ilmiy-amaliy jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori (25.08.2025 y., №374/5) bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

ISSN: 3093-8694